

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Միջազգային վայելած իր դիրքով ու հանգամանքով, երուսաղէմի Հայ պատրիարքութիւնը նշանակալից տեղ կը գրաւէ Հայց. եկեղեցւոյ Նուիրապետական Աթոռներուն մէջ:

Համաֆրիստոնէական սրբավայրին մէջ հաստատուած սրբոց Յակոբեանց Աթոռը շնորհիւ հայ թագաւորներու եւ իշխաններու նուիրատուութեան, հայ ժողովուրդի բարեպաշտ հոգատարութեան ու զինուորեալ միաբանութեան, յոյներուն եւ լատիններուն հետ, տէր է համարժէք իրաւունքներու, պատեառ դառնալով ազգային հպարտութեան:

Թիսուսի Համարածումէն յետոյ, երուսաղէմի քրիստոնեաներ Յակոբոս Տեառնեղբայրը կ'ընտրեն իրենց առաջնորդ: Ան, Սիոն լեռան վրայ գտնուող իր տան մէջ կը հաստատէ Քրիստոնեայ երուսաղէմի առաջին եպիսկոպոսական-պատրիարքական աթոռը: Աւանդութեան համաձայն, հետագային Տիրամօր ձեռնով հոն կ'ամփոփուի նաեւ գլխատուած Յակոբոս Զէրէդիայի գլուխը:

Մինչեւ 451 թուականը Յակոբոսի աթոռին վրայ գահակալած պատրիարքներ հովուած են Պաղեստինի քրիստոնեայ համայնքը առանց ազգային խտրականութեան: Անոնք ծագումով հրեայ, յոյն, ասորի, հայ եղած են որոնց դաւանութիւնը համանման էր: Սակայն, Քաղկեդոնի ժողովին երկրնութեանկանութիւնը պատեառ դարձաւ, որպէս զի հայեր իրենց կողմնակից ունենալով ասորիներ, եթովպացիներ ու ղպտիներ, հաւատարիմ մնան Տիեզերական երեք ժողովներուն եւ անջատուին քաղկեդոնականներէն:

Հակառակ յոյներու տարած աշխատանքին ու մղած պայքարին, հայ

կրօնաւորներ իրենց վերապահեցին Յակոբոս Տեառնեղբայր Աթոռը, ստիպելով յոյներուն ալ վայրի մէջ հաստատել իրենց Աթոռը: Այս դէպքը ցոյց կու տայ, որ քրիստոնէական առաջին դարերուն զօրաւոր համայնք մը ունեցած ենք երուսաղէմի մէջ:

Գործ Առաքելոցի մէջ (Գլխ. Բ. 8-11) Հոգեգալուստի նկարագրականը ըրած ատեն Ղուկաս Աւետարանիչ յիշատակած ու դասաւորած է կարգը այն ժողովուրդներուն որոնք ականատես եղան հրաշալի միջադէպին. - «Պարթեւ եւ Մարք եւ Իլամացիք, եւ որ բնակեալ են ի Միջագետս, ի Հրէաստանի եւ ի Գամիքս, ի Պոնտոս եւ Ասիա, ի Փոնդգիս եւ ի Պամփիլիա, եւ այլն:

Ափրիկեան եկեղեցւոյ նշանաւոր հայրերէն Տերտուլիանոս (155-222) Հոգեգալստեան դէպքը յիշատակած ատեն, Հրէաստանի անունը սրբագրած եւ տեղը Հայաստանը դրած է. Ղեւոնդ Ալիշանի թարգմանութեամբ. -

«Որո՞ւ (բայց եթէ Քրիստոսի) հաւատացին այլեւայլ ազգք, Պարթեւք, Մարք, Ելամացիք եւ ի Միջագետս եւ ի Հայաստան, ի Փոնդգիս» եւ այլն (Արշալոյս Քրիստոնէութեան հայոց էջ. 10-11):

Արդարեւ, Հայաստանի հրեաներ, որոնք Մեծն Տիգրանի ձեռնով քերուած էին, ամէն տարի ուխտագնացութեան կ'երթային երուսաղէմ իրենց պաշտամունքը կատարելու Սողոմոնի տաճարին մէջ: Իսկ Հայեր առեւտրական կապեր ունենալով հրեայ վաճառականներու հետ յաճախ նամորդած են Պաղեստին եւ Դ-Բ դարերու ընթացքին որոշ իրաւունքներու տիրացած են սուրբ Բաղդադի տնօրինական վայրերուն մէջ:

Մկրտիչ Եպս. Աղաւունցի իր «Հայկական Հիմ Վանքեր, եկեղեցիներ

Սուրբ Երկրին մէջ» մեծագործեամբ, հարուստ տեղեկութիւն կու տայ հայոց սեփականութիւնը եղած վանքերու եւ եկեղեցիներու մասին, հիմնուելով հայկական մոզայիք արձանագրութիւններու, Մովսէս Կաղանկալատուացիի (1004-....), Անաստաս Հայ վանականի եւ օտար ճամբորդներու վկայութեանց վրայ: Կարեւոր է յիշատակութիւնը Անաստաս հայ վանականին, որ ըստ *Saint-Martin*ի Բիւզանդական արեւելեան քանակին մեծ հրամանատարը Վահան Մամիկոնեանն է: Շուրջ 694 թուին, ան անսպով Համազասպ Կամսարական Պապականի խնդրանքին, ցուցակագրած է հայերու սեփականութիւնը եղող 70 վանքերը:

«Այդ փոքրիկ եւ հնամենի գրքուածքը, կ'ըսէ Աղանուհի, կը ցուցնէ հայ երուսաղէմի անցեալ փառքը ու հայ իշխանաւորներու հաւատքը գոր ցոյց տուին բիւզանդական տիրապետութեան ժամանակ, երբ Ս. Բաղաբը կը պանծար իտյակայ եկեղեցիներով ու վանքերով ու խաչին նշոյլները կը ճառագայթէին սրբավայրերու կաթողիկէներուն վրայ: Անաստաս վանական միակն է որ կը հաղորդէ հայ երուսաղէմի փառքը թէ՛ մեզի եւ թէ՛ գալիք սերունդներուն, որոնք պիտի կարենան պահել իրենց մէջ այդ փառքը զգալու ոյժը ու պիտի սիրեն համակուիլ անով որ ոյժը եւ զօրութիւնն է Հայոց. եկեղեցիին եւ հայ Ազգին» (էջ ԺԺ): Բիւզանդական տիրապետութեան շրջանին, անաւանդ Յուստիոսիանոսի օրով կ'աշխուժանան կրօնական խլրտումները: Հոռոմներ կը բռնադատէին հայ վանականներ որպէս զի անոնց ընդունիլ տան յոյն դաւանանքը: Հայեր իրենց կրած մեղութիւններէն կը ձերբազատուին, երբ երուսաղէմի հայոց Արքահամ Պատրիարքի (658-669) օրով, Պաղեստինը կը գրաւուի Արաբներու կողմէ: Իմաստուն Պատրիարքը

շֆախումբով մը կը ճամբորդէ Մէքէ, կը ներկայանայ Մուհամմէտի ու իր հպատարակութիւնը կը յայտնէ խնդրելով պաշտպանութիւնը սրբոց Յակոբեանց Միարանութեան եւ ստացուածքներուն: Վահրամ կ'էօքեան արար պատմագիր Ջէֆէտտիին պատմութենէն քաղելով յիշեալ հանդիպումը կը նկարագրէ:-

«Հայոց Պատրիարքը, աչքի առջեւ ունենալով նորահաստատ կրօնի՝ Մուհամմէտի հետեւորդներուն արիւնոտ յաղթանակները, եւ առաջին առնելու համար հաւանական աւարներու եւ աներներու, 40 հոգիներ շֆախումբով մը կ'երթայ Մէքէ ... կը դիմէ Մուհամմէտին եւ հպատակութիւն ու հաւատարմութիւն խոստանալով՝ կը խնդրէ ապահովութեան գիր մը՝ իրենց անձնութիւն եւ իրենց ստացուածքներուն համար ... Ան սիրով կ'ընդունի Հայոց Պատրիարքը եւ անոր կը շնորհէ պատշաճ հաւատարմագիր մը:

Կ'արտագրենք սոյն վաւերագրին էական ու յատկանշական ինչ ինչ կէտերը, նկատելով որ այդ վաւերագրերը ոչ միայն կը հաստատէ Հայոց սեփականատիրութիւնը կարգ մը տնօրինական սրբավայրերու վրայ, այլ որովհետեւ անիկա, իբր անհրաժեշտ վկայութիւն, ճանչցուած է Պաղեստինի իրերայաջորդ տէրերուն, տիրապետողներուն կողմէ եւ այսօր իսկ հիմը կը կազմէ մեր դարաւոր իրաւունքներուն, որոնք կը մնան ի զօրու, հակառակ իրաւակից յոյն եւ լատին պատրիարքութեանց եւ անոնց պաշտպան հզօր պետութեանց յայտնի եւ անյայտ դաւերուն ...

Եւ Մուհամմէտ, որդի Ապտալլահի, մարգարէ եւ առաջնալ Աստուծոյ, Արքահամ Պատրիարքին եւ երուսաղէմ ու Դամասկոս ու Արաբիոյ միւս սահմանները գտնուող Հայոց եպիսկոպոսներուն եւ վարդապետներուն

եւ իրենց հպատակ ժողովուրդներուն, այսինքն՝ եթովպացիներուն, Ղպտիներուն եւ Ասորիներուն շնորհեցի բոլոր իրենց վանքերը, եկեղեցիները, դպրոցները, կալուածներն ու արտերը: Ե՛ս, Աստուծոյ առաջնայ, վկայութեամբն Աստուծոյ, ինչպէս նաեւ մօտս եղող բոլոր այր եւ կիւն մարդոց խղճին վկայութեամբ, խոստացայ եւ տուի երուսաղէմ գտնուող եկեղեցիները, Ս. Թարութեան Տաճարը եւ Ս. Թակոբ կոչուած մեծ եկեղեցին, որ Ս. Քաղաքի հարաւակողմին դիմացն է եւ Սիոն վանքին բով, տուի նաեւ Զիբեմիի վանքը, եւ Քրիստոսի Բանտին վանքը Բեթղեհէմի եկեղեցին, եւ Ս. Թովհաննէսի ու Սամարիայի մատուռները, եւ Ս. Թարութեան Տաճարի ետեւի աղօթարաններն ու ամրոցը գողգոթան...» (Վ. Կէօքեան, էջ 18-20):

Տիգրան Սաւլանեանց իր «Պատմութիւն Երուսաղէմի» երկասիրութեան մէջ, կը նկարագրէ Արրահամ Պատրիարքին երկրորդ այցը Մէքէէ, ուր ներկայանալով Մոհամմէտի յաջորդ՝ Ալիի, ապահովագիր մը կը ստանայ հայկական Երուսաղէմի սեփականութիւններն ու իրաւունքները ճշգրտը:

Յիշեալ վաւերաբնութիւնը ի պահ դրուած են Սրբոց Յակոբեանց Գանձատան մէջ (էջ 270):

Դարերու ընթացքին Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութիւնը սաղրամբներու քիրայի դարձած է: Բայց ան պահած է իր գոյութիւնը ու պաշտպանած իր իրաւունքները եւնթարկուելով գրկանքներու եւ զոհողութեանց: Հայց. Եկեղեցւոյ Նուիրապետական Աթոռներուն մէջ միակն է իրրեւ զուտ կրօնական կեդրոն:

Բարգէն Կիւլէսերեան ուսումնասիրելով Սիսի եւ Երուսաղէմի յարաբերութիւնները, որեւէ պատմական

յիշատակագրութիւն չէ հանդիպած ճշգրտու համար թէ Երուսաղէմ Ե՛րթ դադրած է Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ենթակայութեան: Այս հարցով հաւանութիւն տուած է Սաւլանեանցի մեկնաբանութեան թէ՝ «Երուսաղէմ անկախ հռչակուած է Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութենէն Սարգիս Արեւայիկոպոսի (1981-1913) կողմէն այն ատեն երբ Կաթողիկոսութեան պատճառաւ նոր տաճնապ մը անցուց Կիլիկիոյ Աթոռը, եւ Սիմէոն Երեւանցի (1763-1780) եւ Ղուկաս Կարմեցի (1780-1799) Կաթողիկոսաց ժամանակ ալ՝ Կիլիկիոյ թեմերէն Հալէպի Արեւելցի հայերը շարժում մը յառաջ բերին մտնելու համար Էջմիածնի իրաւասութեան տակ, երբ պահ մը, Կաթողիկոս յաջողեցան գրաւել Ս. Աստուածածին եկեղեցին: Բայց շատ երկար չտեսցայո՞ւ շարժումը, որովհետեւ Աջապահեան Կաթողիկոսներ կանցուցին զայն եւ վերստին տիրացան գրաւուած եկեղեցիին, 1741ին, քառամեայ գրաւումէ յետոյ:

Երուսաղէմի Առաջնորդները Պատրիարք տիտղոսը առնելէն եւ Կիլիկիոյ Աթոռէն անջատ հռչակուելէն յետոյ ալ, Կիլիկիոյ Կաթողիկոսներ չհրաժարեցան իրենց պատմական իրաւասութենէն Ս. Թակոբի Աթոռին վրայ» (Պատմ. Կղթ. Կիլիկիոյ, էջ 1963-64):

Հայց. Եկեղեցւոյ Նուիրապետական Աթոռները վարչականօրէն անկախ են իրարմէ. սակայն անոնցմէ Ս. Էջմիածինը նախամեծար է ու կը վայելէ գերակայ դիրք:

Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ վարդապետներ. Ամենայն Հայոց Հայրապետէն կը ստանան իրենց եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւնը:

ԱՄԱԳԷՆ ԹՕՓՃԵԱՆ